

गर्मीले प्रचण्ड रूप धारण गरेको थियो । गर्मी र प्रचण्ड तेजले हाम्रो चाललाई कम गति दिइरहेको थियो । बाटोभरी जुट, पात मकै कोदो खेती देखिए । खेतमा लालाबाला लहलह गरिरहेका थिए । यहाँ हामी राममन्दिरमा बस्यौं । दिउँसो प्रवचन कार्यक्रम राखियो । यहाँ जैन समाजको केवल ५ परिवार रहेछन् । प्रवचनमा ठूलो संख्यामा मानिसहरु सहभागी भए । जुनै सुकै ठाउँमा पनि हामीलाई प्रवचनको ठाउँ मिल्यो भने त्यसलाई सदुपयोग अवश्य नै गर्दथ्यौं ।

तेरो मेरोको संघर्ष

जलालगढपछि हाम्रो अर्को गन्तव्य गूलाववाग (पूर्णिवा) थियो । करीब २१ किलोमिटरको बाटो पार गरि त्यहाँ पुग्यौं । त्यहाँ हाम्रो विश्रामको अवधि तीन दिनको थियो । त्यहाँ २ सय भन्दा बढी तेरापन्थी जैनीहरुको घर रहेछन् । चार पाँच स्थानकवासी जैन पनि रहेछन् । त्यहाँ धर्म चर्चाको लागि सुन्दर अवसर प्राप्त भयो । ४ जुलाईका दिन बिहार गर्ने क्रम अगाडि बढ्दै गयो । हामी एरझा गाउँमा पुग्यौं र विश्राम गर्‍यौं । त्यस दिन राम्रो वर्षा भयो । तीन दिनको प्रचण्ड गर्मीबाट राहत मिल्यो । तातिएको धर्तिले प्यास बुझायो । प्रचण्ड गर्मीको हावाले बेहाल प्राणीहरुलाई ठण्डी पुग्यो । खेतमा उम्रिएका बनस्पतिहरुलाई रस मिल्यो । अगाडिको कार्यक्रम गैढावारी, समेली, बगहिया र सुन्दर गाउँहरुलाई पार गर्दै गयौं । खेतमा लह लह फलिरहेका फसल देखेर यो कुराको अनुभूति भयो जगतको आधारभूत पृथ्वी कति वात्सल्यका साथ हाम्रो लालन पालन गर्दछ । त्यसमा हामी जुन बीज छर्कन्छौं त्यसलाई उसले फलको रूपमा फिर्ता गर्दछ । जुन फल हाम्रो जीवनको आधार बन्दछ । ऊ फल बाँड्नको लागि कुनै प्रकारको भेदभाव गर्दैन । धर्ती भन्दा ठूलो भेदभाव रहीत संसारमा कुनै बस्तुको कल्पना गर्न सकिन्न । भेदभाव तब पैदा हुन्छ जब मानिस भित्र यो भाव पैदा हुन्छ, यो तेरो हो, यो मेरो हो । जहाँ स्वार्थी भावना आउँछ त्यहाँ तेरो मेरो भाव प्रबल हुन्छ । हामी भित्र तेरो

मेरोको जुन प्रवल भावले गर्दा वात्सल्यपूर्ण धर्तीलाई संघर्ष भूमिमा बदलिदिन्छौं । हाम्रो अन्तरको संघर्ष जुन हाम्रो अमित स्वार्थ भावना फलिरहेको छ । त्यसले धर्तीलाई रक्त रञ्जित गरिरहेको छ । तपाईं चारै दिशाहरूमा दृष्टि घुमाएर सर्वत्र संघर्ष देख्न सक्नुहुन्छ । मेरो तेरोको भावनाले ग्रसित मानिस एक अर्कोलाई शत्रुताको रूपमा हेरिरहेका छन् । मरणशील क्षणभंगुर जीवनको लागि यस्तो रक्त रञ्जित संघर्ष ! यो हाम्रो घोर अज्ञान भड्काव र अन्य प्राणीहरूप्रति अनुदार भावको नै दुष्परिणाम हो । यसकारण जैन धर्म भन्दछ, संघर्षलाई जन्म दिने आफ्ना आकांक्षालाई दमन गर । आफूभित्र सद्विचार भर, ज्ञानको ज्योति जगाऊ, त्यस ज्योतिले आफ्नो आत्मालाई प्रकाशित गर । तब तिमीलाई त्यो बिराट शक्तिको अनुभूति हुन्छ । जसलाई ईश्वर भनिन्छ । तिमी स्वयं आफैमा ईश्वर हौ । त्यसदेखि अलग कुनै सत्ता छैन । यही सत्यको साक्षात्कार गर्नको लागि भगवान् महावीरको श्वाश्वत सन्देश गुञ्जन्छ । हे मानव ! तिमी नै सर्वपरी हौ । तिमी नै परमसत्ता हौ । तिमी कुनै पारलौकिक शक्तिको सृष्टि होइनौं । तिम्रो चेतना तिम्रो आत्माको परमोविकासमा नै ईश्वरको भाव रहन्छ ।

धर्तीको उदारताप्रति मानवको नकारात्मक दृष्टिकोण पनि हाम्रो चिन्तनको विषय बन्यो । धर्ती मानवको प्रति जति उदार छ । त्यति नै क्रुर बन्दै गैरहेको छ । उनको क्रुरताको नतिजा यो भयो(धर्ती माथि पर्यावरणीय, प्रदूषणको ठूलो समस्या भएको छ । प्रकृति लगातार असन्तुलन हुँदै गइरहेको छ । यो असन्तुलन एक दिन स्वयं मानवको अस्तित्वको लागि असाध्य खतरा बन्न पुग्नेछ । धर्तीको उपकारबाट हाम्रो सम्पूर्ण मानव जीवन प्रभावित बन्दछ । उसको उपकारको भावना माथि यो चिन्तन हुनु आवश्यक छ । कि बह्रै गैरहेको प्रदूषणलाई कसरी नियन्त्रण गर्न सकियोस् । ८ जुनमा हामीले खाद्य उद्योग भण्डारबाट अगाडिको यात्रा शुरु गर्नु । तर पत्थरै पत्थरले भरिएको सडकबाट यात्रा गर्नु निकै कठिन भैरहेको थियो । हाम्रो व्यवस्थाको लागि चलिरहेको

ठैलालाई पार गर्नु मुस्किल भैरहेको थियो । उसको पाङ्ग्रा हिलोमा धसिन्थ्यो । छोटो दूरी पार गर्न पनि हामीलाई चार घण्टा समय लाग्यो । करीब १० बजे गण्डक नदीको किनारमा हामी पुग्यौ । नदीको किनारमा मानिसहरुको ठूलो भीड देखियो । उनीहरु सबै नदी पार गर्न जम्मा भएका रहेछन् । यात्रीहरु र बहानहरुलाई नदी पार गर्ने एक मात्र साधन स्टीमर थियो । तर हामी स्टीमरबाट जानु थिएन । हामीले मानिसहरुसँग सोधपुछ गर्‍यो । तर कसैबाट सहयोग मिलेन । अन्ततः हामी स्वयं ढुंगावालाको खोजमा थियौं । नाउको उपयोग केवल पशु र बालुवा धुनेमा हुन्छ । नाउवालालाई हामीले आफ्नो इच्छा बतायौं । उसले तुरुन्त हामीलाई नदी पार गरायो । त्यसपछि हामीले भागलपुरको बाटो समाउनु थियो । तर कोही मार्गदर्शक नभिलेको कारण हामी उल्टो बाटोमा अगाडि बढेका रहेछौं । धेरै यात्रा गरिसकेपछि हामीलाई थाहा लाग्यो । हामी भड्केका रहेछौं । हामी गर्मीले बेहाल भएका थियौं । शरीरमा थकावटको पनि महशुस हुन लाग्यो । विश्राम र पिढीका लागि एउटा पशुशालामा आश्रय लियौं । त्यसपछि हामीले भागलपुर शहरका लागि सिधा बाटो समात्यौं । बाटोमा हामीलाई वर्षाले घेयो । तर हामी अविराम गतिले बढ्दै गयौं । अन्ततः शहरको बीच अबस्थित स्वेताम्बर जैन मन्दिर पुग्यौं । हामीले ९ जुलाईमा शहरको दर्शन स्थलहरुको भ्रमण गर्‍यो । भागलपुर पनि एक तीर्थ स्थान रहेछ । आज जसलाई भागलपुर भन्छौं त्यो प्राचीन कालमा चम्पापुरी अथवा चम्पानगरी नामबाट प्रख्यात थियो । आगम साहित्यमा चम्पा नगरीको विशेष वर्णन मिल्दछ । भगवान वासु पुज्यश्रीजीका पाँच कल्याण कार्य यही भएको थियो । सती सुभद्राको चमत्कार यसै नगरीमा भएको थियो । ती सबै जैन मन्दिरहरुको अवलोकन गर्‍यो । त्यस दिन हाम्रो पुरा समय खर्च भयो । र सोही दिन धनवादका जैन संघका मानिस हाम्रो व्यवस्थाको लागि आए । पटनाबाट विद्या भारतीका सदस्यहरु पनि आएका थिए ।

अमृतको खोजमा

अर्को दिन हामी जगदीशपुर रजौल हुँदै गुरुधाम पुग्यौं । जहाँ एक सुन्दर आश्रम छ । यो क्षेत्र पौराणिक कथाहरूले भरिएको छ । कथाको अनुसार मन्दार पहाड जसमा पार्श्वको जैन मन्दिर बनेको छ । जहाँ समुन्द्र मन्थनको महत्वपूर्ण भूमिका छ । जब अमृत प्राप्त गर्नको लागि देवताहरू र राक्षसहरूले समुन्द्र मन्थन गरें तब यही मंदार पहाडलाई मधानीको रूपमा उपयोग गरेका थिए । तर यो अहम् प्रश्न बारबार उठ्यो । के हो यो अमृत भनेको ? के वास्तवमा कुनै यस्तो पदार्थ छ जसलाई पिए पछि मानिस अजर अमर बन्दछ ? व्याकरणले अमृत शब्दको के अर्थ लगाउँछ ? त्यसको अर्थ हुन्छ -जो मर्दैन, अर्थात् जसको कुनै क्षय हुँदैन जो अमर हुन्छ । मृत्यु भएबाट त निरापद हुन्छ । तर गहिरो, सोच विचारले यो पायौं कि कुनै पनि पदार्थमा अमरत्वको तत्व हुँदैन । राग, द्वेषबाट मुक्ति नै अमृत तत्व तथा अमरत्वको प्राप्ति हो । आत्माको विकासमा नै अमरत्व छिपेको छ । अमृतको लागि देवता र दानवहरूका बीच संघर्ष भएको हो । जुन अहिलेसम्म पनि चल्दैछ । हाम्रो हृदयमा राम्रो र नराम्रो बीच जुन अनवरत संघर्ष चलिरहेको छ । त्यो नै देव, दानवबीचको संघर्ष हो । देवत्व र राक्षसत्वको प्रबलताको अनुसार मानिसको स्वभाव र आचरण बदलिन्छ । हामी यो नभुलौं कि अमृतको साथसाथ समुद्रबाट भयंकर विष निस्कन्छ, त्यसबाट पृथ्वी प्रभावित हुन्छ । दुखि पीडित मानव समाजको मुक्तिको लागि जसले विष पान गर्दछ त्यसैले नै अमृत तत्व र अमरत्वको अधिकारी बन्दछ । जैन धर्मको उद्घोषण छ, दुःखी पीडित प्राणीहरूको लागि अमृतको खोजमा नै तिम्रो जीवनमा मोक्ष लुकेको छ ।

गुरुधामको सम्बन्धमा हामीलाई यो जानकारी मिल्यो कि राम्रा संस्कृत भाषाका विद्वानहरू तयार गर्ने राम्रो व्यवस्था छ । यो दिशामा राम्रो काम भइरहेको छ । हरि मोहरा, सरैयाहाट हुँदै हामी चोपामोड पुग्यौं । त्यहाँ वीएमपीको अगाडि रहेको मन्दिरमा रोक्थौं, दिउँसोको भोजनको लागि बसेका

के थियौ एक गाडीमा मानिसहरु आए, उनीहरुले बच्चालाई मुण्डन गर्नु थियो महिलाहरु बच्चा र केही पुरुषहरु पनि हाम्रो नजिक आएर हामीलाई भोजनको व्यवस्थामा रहेको नियाले । त्यस्तो हामीलाई भोजन गर्न बडा संकोच भयो । हामीले उनीहरुलाई घेरा नहाल्न निवेदन गर्नु पछि ए हुन्छ । तर उनीहरु हाम्रो कुरा सुनेर उनीहरुमध्ये एकले भने -हामीजस्ता मानिसका कारण विहारको दुर्गति भैरहेको छ । साम्प्रदायिक दंगा भइरहेको छ । कुनै एमसीसीवालालाई यिनीहरुको पछाडि लगाइदिउन् र उनीहरुले यिनीहरुलाई ठीक गर्छन् । वास्तवमा उनीहरुलाई यो भ्रम भयो कि छुवाछुतको कारण नजिकबाट हट्नको लागि भनियो । तर उनीहरुलाई के थाहा हामी छुवाछुतको घोर विरोधी छौ । उनीहरुलाई टाढा राख्ने सिद्धान्तमा हामी विश्वास गर्दछौ । तर उनीहरुले जुन व्यवहार देख्यौ त्यो उनीहरुको अज्ञानताको परिचय थियो । तर त्यो अवसरमा उपदेश दिने समय थिएन । तर हामी यो नतिजामा पुग्यौ धर्मलाई कति विकृति रुपमा प्रस्तुत गर्दछौ । उनको मन मस्तिष्कमा गलत ढंगबाट साधु र सन्तहरुप्रति उपेक्षाको भाव पैदा गरिरहेका छौ । भोजन पश्चात हामी देवघर तर्फ लाग्यौ ।

अहंकार मानिसको ठूलो दुर्गुण

हामी देवघरको जैन मन्दिरमा गएर रोकियौ । देवघर भारतको एक विख्यात तीर्थस्थल हो । भगवान शंकरको द्वादश ज्योतिर्लिङ्गमा एक यहाँ अवस्थित छ । पौराणिक ग्रन्थमा यसको महिमाको बर्णन मिल्दछ । साउन महिनामा यहाँ शिवभक्तहरुको ठूलो भीडको रुपमा जुट्छ । यहाँ जुन मेला लाग्दछ त्यो श्रावणिक मेलाको नामले प्रसिद्ध छ । देशको कुना कुनाबाट तीर्थयात्रीहरु यहाँ आउँछन् । नेपालबाट पनि ठूलो संख्यामा भक्तहरु आउँछन् । पुरा श्रावण महिना यहाँ भक्तहरुको भीड लाग्छ । गंगाजलले भगवान् शंकरको अभिषेक गर्छन् ।

भक्तजन पुरुष महिला देवघरबाट ८० किलोमिटर पर सुल्तानगञ्जमा